

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

АЮПОВА Рано Мухтарівна

УДК 342.9 (477)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ ЗА УЧАСТЮ
ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Суми – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент
БОРКО Андрій Леонідович,
Національний університет
кораблебудування
імені адмірала Макарова,
завідувач кафедри адміністративного
та конституційного права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
КОМІСАРОВ Олександр Геннадійович,
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
професор кафедри тактико-спеціальної
підготовки;

кандидат юридичних наук, доцент
ЛОГВИНЕНКО Микола Іванович,
Сумський державний університет,
доцент кафедри адміністративного,
господарського права та фінансово-
економічної безпеки.

Захист відбудеться 29 червня 2017 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 55.051.07 Сумського державного університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Сумського державного університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2.

Автореферат розісланий 29 травня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. М. Резнік

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Об'єктивне та неупереджене здійснення господарськими судами правосуддя в господарських справах передбачає забезпечення їх незалежності та створення необхідних умов діяльності. Особлива роль у виконанні цих завдань належить нормам адміністративного права, внаслідок впливу яких господарські суди не тільки отримують статус суб'єкта цієї галузі права, а стають учасниками адміністративно-правових відносин, які є невід'ємною складовою діяльності органів держави, в тому числі і судів. Правильне визначення кола цих відносин, їх правової основи створює умови для якісного та ефективного здійснення даними судами основної їх функції – вирішення господарських спорів, що забезпечує реалізацію права учасників економічних відносин на судовий захист.

Питання сутності та змісту, правової основи, кола учасників і особливостей адміністративно-правових відносин, а також питання участі у цих відносинах органів судової гілки влади, організаційно-правового забезпечення діяльності судів завжди перебували в центрі уваги вчених-юристів та практиків, указана проблематика була предметом наукових досліджень В. Б. Авер'янова, В. М. Бевзенка, А. Л. Борка, М. М. Бурбики, Ю. В. Гаруста, Б. В. Деревянка, М. К. Закуріна, М. В. Ковалю, І. Б. Коліушка, О. Г. Комісарова, Т. М. Кравцової, Р. О. Куйбіди, А. М. Куліша, В. І. Курила, М. І. Логвиненка, Р. С. Мельника, В. С. Москаленка, О. М. Музичука, А. О. Неугоднікова, А. Й. Осетинського, О. М. Остапенка, О. М. Пасенюка, В. В. Пахомова, Ю. С. Педька, Н. Б. Писаренка, Д. М. Притики, А. В. Руденка, О. Г. Свиди, В. В. Синцової, В. М. Скавроніка, В. С. Стефанюка, А. А. Стрижака, В. А. Сьоміної, В. І. Татькова, В. Д. Чернадчука, І. В. Шруба, І. Б. Шицького та інших учених. Проте з набуттям чинності нової редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та внесенням змін до Конституції України (щодо правосуддя) правова основа та організація судової гілки влади отримали істотне оновлення. Указане зумовило суттєві зміни в системі правовідносин, учасниками яких є господарські суди, зокрема врегульованих нормами адміністративного права та пов'язаних з організацією та забезпеченням їх функціонування.

Таким чином, необхідність подальшого удосконалення судової системи та відсутність комплексних наукових досліджень з окремих питань її функціонування обумовлюють актуальність і важливість проведення комплексного дослідження особливостей адміністративно-правових відносин за участю господарських судів в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на

2016–2020 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., п.п. 1.1, 1.5, 1.12, 2.1 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2016–2019 років, схвалені Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол № 2 від 23 лютого 2016 р.), теми науково-дослідної роботи Харківського національного університету внутрішніх справ «Правоохоронна функція української держави» (номер державної реєстрації 0113U008192), зареєстрованої в Українському інституті науково-технічної і економічної інформації на 2014–2018 рр.

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі узагальнення існуючих теоретичних надбань науки адміністративного права, аналізу чинного адміністративного законодавства та законодавства про судоустрій України, практики їх реалізації визначити сутність та особливості адміністративно-правових відносин за участю господарських судів та надати науково обгрунтовані пропозиції та рекомендації щодо підвищення ефективності організації їх діяльності.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації були поставлені такі основні *задачі*:

- визначити поняття та особливості господарських судів у судовій системі та системі суб'єктів адміністративного права;
- охарактеризувати сутність та особливості адміністративно-правових відносин за участю господарських судів;
- окреслити правові засади організації діяльності господарських судів та визначити місце серед них адміністративно-правового регулювання;
- розкрити структуру адміністративно-правових відносин за участю господарських судів в Україні та охарактеризувати їх елементи;
- встановити проблемні питання проведення класифікації видів адміністративно-правових відносин за участю господарських судів;
- узагальнити зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів та можливості його використання в Україні;
- розкрити адміністративно-правові форми оцінювання ефективності та контролю за діяльністю господарських судів, а також визначити шляхи їх удосконалення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які складаються під час організації і забезпечення діяльності господарських судів України.

Предметом дослідження є адміністративно-правові відносини за участю господарських судів в Україні.

Методи дослідження. Відповідно до мети і задач дослідження в роботі використано сукупність загальнотеоретичних та спеціально-

наукових методів і прийомів наукового пізнання. Формально-юридичний метод використано для аналізу норм адміністративного та інших галузей права, якими регламентована діяльність з організації та забезпечення функціонування господарських судів, їх статус, а також при визначенні юридичних особливостей, що лежать в основі розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають за участю цих судів, тощо (підрозділи 1.1, 1.3, 1.4, 2.1, 3.2, 3.3). Завдяки логіко-семантичному методу розширено та поглиблено понятійний апарат науки адміністративного права в частині визначення понять «адміністративно-правові відносини за участю господарських судів», «адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів», «суб'єкти адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів», «об'єкт адміністративно-правових відносин за участю господарських судів» тощо (підрозділи 1.2, 1.4, 2.1 – 2.4, 3.3.). За допомогою системно-структурного методу з'ясовано місце господарських судів у судовій системі та системі суб'єктів адміністративного права, уточнено структуру адміністративно-правових відносин та визначено систему їх суб'єктів, окреслено систему правових засад організації діяльності господарських судів, здійснено виділення видів адміністративно-правових відносин за їх участю (підрозділи 1.1, 1.2, 1.4, 2.1, 2.5). Порівняльно-правовий метод застосовано при дослідженні зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів (підрозділ 3.1). Метод моделювання застосовано під час визначення особливостей взаємовідносин господарських судів з іншими суб'єктами адміністративно-правових відносин за участю цих судів, опрацювання можливості використання зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів, шляхів розвитку оцінювання та контролю за їх діяльністю (підрозділи 2.1, 3.1, 3.2, 3.3).

Науково-теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження є праці фахівців у галузі філософії, загальної теорії держави і права, теорії управління, адміністративного права, господарського процесуального права, інших галузевих правових наук. Нормативною основою дисертації є Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, кодекси, інші закони України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України, підзаконні нормативні акти, які регулюють адміністративно-правові відносини за участю господарських судів, акти вищих судових інстанцій. Інформаційною та емпіричною базою дослідження є узагальнення практики діяльності господарського суду, довідкові видання, статистичні й інші матеріали. У ході підготовки дисертації автором використано власний досвід роботи в судовій системі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є однією з перших спроб, з набуттям чинності нової редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів», на узагальненому рівні,

з використанням сучасних методів наукового пізнання визначити сутність та особливості адміністративно-правових відносин за участю господарських судів і надати науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації щодо підвищення ефективності організації їх діяльності. В результаті дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні з них такі:

уперше:

- господарський суд запропоновано розглядати як спеціалізований орган судової влади в Україні, на який у структурі механізму держави покладено функції вирішення господарських спорів, захисту економічних відносин та опосередковане управління економікою країни;

- визначена структура рівнів адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів (загальне регулювання, що здійснюється взагалі в державі, у тому числі і діяльності її органів; особливе регулювання діяльності судів; спеціальне регулювання діяльності господарських судів), де сукупність указаних рівнів утворює державне забезпечення у сфері організації діяльності органів судової влади, яке слід вважати самостійним напрямом державного управління;

- наведено визначення поняття «суб'єкти адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів» – уповноважені органи державної влади та їх посадові особи, а також інші фізичні та юридичні особи, які беруть участь у цих відносинах, вступаючи між собою у взаємозв'язки під час управління організацією діяльності господарських судів, а також забезпечення здійснення ними господарського судочинства;

удосконалено:

- розуміння спрямованості адміністративно-правових відносин за участю господарських судів на забезпечення необхідних умов для належного функціонування господарського судочинства, забезпечення ефективності та результативності діяльності цих судів при неодмінному дотриманні незалежності господарського суду;

- характеристику сутності адміністративно-правових відносин за участю господарських судів, яка полягає в тому, що ці відносини є правовою формою реалізації державного забезпечення організації і діяльності органів судової влади, а за своїм змістом втілюються у виконання відповідних дій організаційно-розпорядчого чи адміністративно-господарського характеру;

- розуміння поняття «адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів», під яким пропонується розуміти здійснюваний в межах та порядку, а також способами, визначеними нормами адміністративного права, та завдяки дії відповідного механізму державно-владний вплив на розвиток суспільних відносин з приводу

організації діяльності господарських судів з метою їх упорядкування, забезпечення стабільності та захисту у випадку порушення;

– обґрунтування необхідності врахування досвіду західноєвропейських держав щодо регулювання організації та функціонування судових форм захисту економічних відносин (зокрема, завдяки діяльності господарських судів), що обумовлено інтеграцією України до Європейського Союзу та потребою у впровадженні в національне право європейських норм і стандартів у цій сфері;

дістали подальшого розвитку:

– класифікація суб'єктів адміністративно-правових відносин за участю судів, зокрема господарських, де залежно від відношення їх суб'єктів до судової гілки влади пропонується виділяти: суб'єктів, які здійснюють функцію загальнодержавного забезпечення організації діяльності органів судової влади; суб'єктів, які здійснюють функцію спеціального державного управління у сфері організації діяльності органів судової влади; суб'єктів, які здійснюють функцію внутрішньоорганізаційного управління діяльністю судів;

– пропозиції щодо розмежування адміністративних та інших правовідносин, які виникають, зокрема, в діяльності господарських судів (урахування загальних властивостей елементів структури правовідносин та проведення порівняльного аналізу їх між собою; урахування властивостей адміністративно-правових відносин шляхом встановлення особливостей, притаманних виключно їм, що і відрізнятиме їх від інших видів правовідносин);

– виділення основних видів адміністративно-правових відносин у діяльності судів взагалі та господарських зокрема: 1) зовнішні, тобто такі, що виникають у результаті зовнішньоорганізаційної діяльності суб'єктів цих відносин; 2) внутрішні, які виникають у процесі вирішення внутрішньоорганізаційних питань у діяльності господарських судів;

– обґрунтування необхідності подальшого впровадження в діяльність господарських судів сучасних критеріїв її оцінювання, яке виступає інструментом встановлення рівня якості, ефективності, дієвості функціонування цих судів із розгляду та вирішення господарських спорів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес, зокрема викладені в дисертації положення можуть бути використані у:

– науково-дослідній сфері – як основа для подальшого вивчення особливостей участі господарських судів у адміністративно-правових відносинах як суб'єктів цієї галузі права (*акт впровадження Кримінологічної асоціації України від 16.02.2017 р.*);

– правотворчості – під час опрацювання змін і доповнень до нормативно-правових актів, якими врегульовано діяльність із

організаційно-правового забезпечення судової влади й здійснення правосуддя в Україні та внутрішньої управлінської діяльності в судах;

– правозастосовній діяльності – з метою підвищення ефективності діяльності господарських судів та їх організаційно-правового забезпечення (*акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в практичну діяльність Апеляційного суду Херсонської області від 12.01.2017 р.*);

– освітньому процесі – під час підготовки підручників, навчальних посібників з дисциплін «Адміністративне право» й «Судові та правоохоронні органи»; вони вже використовуються в ході проведення занять із зазначених дисциплін у Харківському національному університеті внутрішніх справ. Їх враховано також у навчально-методичних розробках, підготовлених за участю автора (*акт впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ від 06.02.2017 р.*).

Особистий внесок здобувача в одержання наукових результатів, що містяться в дисертації. Дисертаційне дослідження виконане здобувачем самостійно, усі сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на основі особистих досліджень автора. Нові наукові результати дисертації отримані дисертантом особисто. У співавторстві опублікована наукова фахова стаття: П. В. Хотенець, Р. М. Аюпова. Про необхідність підвищення ролі господарських судів у захисті прав та законних інтересів українського підприємництва // Вісник господарського судочинства. – 2013. – № 1. – С. 92–97 (дисертантом висвітлені питання, пов'язані з неправомірною практикою впливу на суди окремих державних органів, неприпустимістю підміни органів судової влади органами виконавчої влади (обсяг – 0,3 д.а.)).

Апробація результатів дисертації. Підсумки розроблення проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення і висновки було оприлюднені на науково-практичних конференціях: «Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства» (Харків, 2015); «Національні та міжнародні механізми захисту прав людини» (Харків, 2016); «Актуальні проблеми кримінального права та криминології у світлі реформування кримінальної юстиції» (Харків, 2016); «Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті» (Львів, 2016); «Сучасні проблеми розвитку державності та напрями їх вирішення через призму правотворчої діяльності» (Харків, 2016).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у семи статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав, та п'яти тезах наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 253 сторінки. Список використаних джерел включає 307 найменувань та розміщений на 33 сторінках, додатки розташовано на 7 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначається її зв'язок з науковими програмами, планами та темами, вказуються мета і задачі, об'єкт і предмет дослідження, окреслюються його методи, розкриваються наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача в їх одержання, наводяться відомості про апробацію результатів дисертації і публікації.

Розділ 1 «Методологічні засади адміністративно-правових відносин за участю господарських судів в Україні» складається з чотирьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Поняття та особливості статусу господарських судів у судовій системі та системі суб'єктів адміністративного права»* доведено, що визначення місця та ролі господарських судів пов'язане з їх статусом, який має державно-правову природу. На цій підставі вказано, що у правовому становищі цих судів одночасно знаходять своє втілення статуси: органу державної влади, органу судової влади та суду, який спеціалізується на розгляді господарських справ.

Відзначено, що організаційна та функціональна незалежність господарських судів передбачає можливість їх вступу у відносини управлінського характеру (зовнішньоорганізаційні, внутрішньоорганізаційні, відносини управління в галузі економіки). Це дає підстави розглядати господарські суди як суб'єкти адміністративного права.

Окремо вказано, що функціонування господарських судів є засобом впливу на економіку завдяки забезпеченню судового захисту прав та свобод учасників економічних відносин, адже, розв'язуючи господарські спори, цей суд виконує функцію контролю за законністю виникнення, розвитку або припинення господарських відносин.

У *підрозділі 1.2 «Особливості, структура та сутність адміністративно-правових відносин за участю господарських судів»* вказується, що ці відносини характеризуються такими ж ознаками та мають таку ж структуру, як і адміністративно-правові відносини в цілому, але поряд із цим вони мають власні особливості, які стосуються: кола суб'єктів (обов'язковим учасником цих відносин є господарський суд, уповноважена на його представництво особа), об'єкта (діяльність щодо забезпечення умов функціонування господарських судів), змісту (реалізація прав та обов'язків учасниками цих відносин з метою забезпечення ефективності діяльності господарських судів).

Указано, що сутність адміністративно-правових відносин за участю господарських судів полягає в тому, що вони виступають правовою формою реалізації адміністрування щодо органів судової влади як самостійного напряму державного управління, а за своїм змістом втілюються у виконання дій організаційно-розпорядчого чи адміністративно-господарського характеру.

Підкреслено, що основною метою участі господарських судів у адміністративно-правових відносинах слід вважати створення необхідних правових, організаційних, кадрових та матеріальних умов для належного функціонування господарського судочинства, забезпечення ефективності діяльності господарських судів щодо вирішення господарських спорів.

У підрозділі 1.3 *«Проблеми розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають у діяльності господарських судів»* наголошено, що правильне визначення виду відносин створює умови для належного визначення їх правової основи, змісту прав та обов'язків господарського суду і його посадових осіб у цих відносинах.

Звернено увагу на те, що в діяльності господарських судів, окрім адміністративно-правових відносин, можуть виникати: конституційні, міжнародні, трудові, фінансові та інші правовідносини. На підставі аналізу точок зору науковців щодо поняття «адміністративно-правове відношення» виявлено основні ознаки цих відносин. Визначено підстави для їх розмежування з іншими правовідносинами, що виникають у діяльності господарських судів.

У підрозділі 1.4 *«Правові засади організації діяльності господарських судів та місце серед них адміністративно-правового регулювання»* вказується на важливість адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у сфері судочинства, у тому числі господарського, що виступає засобом їх упорядкування, забезпечує стабільність та захист з боку держави.

З урахуванням філософських категорій загального, особливого, одиначного сформовано уявлення про рівні адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів. Так, загальний – це правове регулювання, що здійснюється взагалі в державі, у тому числі і щодо її органів; особливий – адміністративно-правове регулювання діяльності органів судової влади, у тому числі діяльності судів; спеціальний – регулювання діяльності господарських судів. Запропоновано визначення поняття «адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів», наведено його ознаки.

З'ясовано, що адміністративно-правове регулювання здійснюється через відповідний механізм, а його основним елементом, який здійснює регулюючий вплив на організацію діяльності господарських судів, є норми адміністративного права.

Проаналізовано систему цих правових актів та виділено рівні правового регулювання організації діяльності господарських судів (загальний – Конституція України, Закон України «Про судоустрій та

статус суддів» тощо; спеціальний – Закон України «Про запобігання корупції» тощо; окремі – акти, які регламентують організацію діяльності господарських судів та містять норми адміністративного права у цій сфері).

Розділ 2 «Структура та види адміністративно-правових відносин за участю господарських судів в Україні» складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 2.1 «*Суб'єкти адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів*» визначено, що адміністративно-правові відносини в діяльності господарських судів виникають під час їх взаємодії з такими суб'єктами, як: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, органи місцевого самоврядування, Вища рада юстиції, Державна судова адміністрація України, Вища кваліфікаційна комісія суддів, органи суддівського самоврядування. Наведено змістовну характеристику цих відносин та проаналізовано їх правову основу.

Звернено увагу на те, що найбільший вплив на діяльність господарських судів мають суб'єкти адміністративно-правових відносин, що наділені повноваженнями державно-владного характеру. На цій підставі запропоновано наступну їх класифікацію: 1) залежно від спрямування повноважень щодо діяльності господарських судів: а) суб'єкти, діяльність яких спрямована на вирішення зовнішньоорганізаційних питань; б) суб'єкти, діяльність яких спрямована на вирішення внутрішньоорганізаційних питань); 2) залежно від відношення до судової гілки влади: а) суб'єкти, які здійснюють функцію загальнодержавного забезпечення організації діяльності органів судової влади; б) суб'єкти, які здійснюють функцію спеціального державного управління у сфері організації діяльності органів судової влади; в) суб'єкти, які здійснюють функцію внутрішньоорганізаційного управління діяльністю господарських судів.

У підрозділі 2.2 «*Об'єкти адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів*» з'ясовано, що об'єктом адміністративно-правових відносин, враховуючи предмет адміністративного права, слід визнавати поведінку (дії та рішення) суб'єктів цієї галузі права. На цій підставі наведено визначення поняття «об'єкт адміністративно-правових відносин за участю господарських судів».

Проведена класифікація та виділені види об'єктів адміністративно-правових відносин у діяльності господарських судів: 1) зовнішні, що виникають у результаті зовнішньоорганізаційної діяльності суб'єктів цих правовідносин (створення, реорганізація та ліквідація господарських судів; забезпечення гарантій діяльності суддів; організація контролю за їх діяльністю; забезпечення цих судів; притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності тощо); 2) внутрішні, які виникають у процесі вирішення внутрішньоорганізаційних питань у діяльності господарських судів

(розподіл суддів по колегіям; регулювання суддівського самоврядування; організаційно-штатна робота; підвищення кваліфікації суддів; документообіг суду тощо).

У підрозділі 2.3 *«Зміст адміністративно-правових відносин за участю господарських судів»* акцентовано увагу на тому, що як внутрішній прояв змісту адміністративно-правових відносин за участю господарських судів (суб'єктивні права, юридичні обов'язки), так і зовнішня форма його виразу (поведінка суб'єктів) спрямовані на досягнення їх мети – задоволення інтересів їх учасників у належній організації та ефективному функціонуванні господарських судів. Запропоновано визначення цього поняття.

Проведено аналіз складових змісту досліджуваних правовідносин, а саме: суб'єктивних прав (юридична можливість уповноважених суб'єктів здійснювати організаційну та управлінську діяльність щодо господарських судів) та юридичних обов'язків (необхідна міра поведінки суб'єктів правовідносин, яку вони мають здійснювати для управління і організації діяльності господарських судів).

Підрозділ 2.4 *«Сутність та види юридичних фактів як елементу адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів»* запропоновано визначення поняття «юридичні факти як елемент адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів».

Проаналізовано існуючі в юридичній науці, зокрема в науці адміністративного права, погляди вчених на класифікацію юридичних фактів (залежно від зв'язків з індивідуальною волею людини: дії, події; за характером юридичних наслідків: правоутворюючі, правозмінюючі, правоприпиняючі; залежно від складу: прості, складні). Підтримано позицію, згідно з якою вказана класифікація повинна проводитися за широким спектром підстав, що дає можливість більш повно визначити значення юридичних фактів як засобів впливу на перебіг адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів.

Указано, що основним призначенням юридичних фактів як елементу адміністративно-правових відносин за участю господарського суду є забезпечення переходу від загальної моделі його правового статусу до стану конкретного учасника таких правовідносин.

У підрозділі 2.5 *«Проблеми класифікації видів адміністративно-правових відносин за участю господарських судів»* проаналізовано існуючі позиції науковців щодо підстав класифікації правових, у тому числі адміністративно-правових, відносин та виділення їх видів.

Зауважено, що найбільш повним, таким, що відповідає потребам теорії адміністративного права та практики правозастосування, є одночасне врахування при класифікації досліджуваних правовідносин як загальних особливостей адміністративно-правових відносин, так і специфіки їх реалізації саме в діяльності судів.

Зазначено, що при класифікації видів адміністративно-правових відносин за участю господарських судів слід враховувати особливості правового статусу суду як складової частини судової гілки влади України,

яка є незалежною від інших гілок державної влади. А відтак у будь-яких правовідносинах, що виникають за участю господарських судів, є специфіка, яку мають враховувати уповноваженні суб'єкти під час здійснення відповідної управлінської діяльності щодо цього суду.

Розділ 3 «Шляхи удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів України» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів та можливості його використання в Україні»* проаналізовано досвід організації господарського судочинства таких країн, як: ФРН, Франція, Австрія, Бельгія, Швейцарія, Польща. На підставі проведеного аналізу не тільки з'ясовано особливості його функціонування у цих країнах, а також виявлена специфіка практики адміністративно-правового регулювання діяльності відповідних судів. На цій підставі акцентовано увагу на тому, що більшість економічно розвинених країн Західної Європи, незалежно від їх адміністративно-територіального та політико-правового устрою, активно розвивають спеціалізоване господарське (або комерційне) судочинство.

З урахуванням аналізу зарубіжного досвіду організації господарського судочинства окреслено основні проблемні питання на шляху удосконалення діяльності господарських судів в Україні, зокрема: оптимізація структури господарських судів; вирішення питання про можливість залучення до розгляду господарських справ на усіх рівнях як членів колегії суддів представників приватного бізнесу; більш активний розвиток позасудових форм вирішення господарських спорів; належне їх матеріальне та фінансове забезпечення; вжиття заходів щодо організації ефективних контролю та оцінювання їх діяльності; вжиття заходів щодо посилення рівня довіри суб'єктів підприємницької діяльності до судових органів; підвищення професійного рівня суддів.

У підрозділі 3.2 *«Адміністративно-правові форми оцінювання ефективності діяльності господарських судів»* зроблено висновок про те, що оцінювання є важливим інструментом перевірки рівня якості, ефективності, результативності діяльності господарських судів. Указано, що оцінювання, забезпечуючи отримання інформації щодо діяльності суду, сприяє дотриманню його незалежності як органу судової влади.

Акцентовано увагу на актуальності подальшого впровадження системи оцінювання діяльності судів, зокрема щодо функціонування господарських судів. Проаналізовано спроби введення інституту оцінювання, які віднайшли своє втілення у таких програмах: «Справедливе правосуддя», Стратегічний план розвитку судової влади України на 2013–2015 роки, рамкова система оцінювання роботи суду в Україні «Система оцінювання роботи суду: стандарти, критерії, показники та методи» (рішення РСУ № 28 від 02.04.2015 року).

З урахуванням узагальнення точок зору науковців, офіційних документів і практики діяльності господарських судів указано, що оцінювання їх діяльності здійснюється, переважно, у формах опитування (зовнішнього та внутрішнього) та вивчення звітності й інших документів, що містять статистичні дані про роботу судів. Проведено їх аналіз та надано пропозиції щодо їх удосконалення.

У підрозділі 3.3 «Сучасний стан контролю за діяльністю господарських судів та шляхи його удосконалення» охарактеризовано зміст та розкрито сутність реалізації в діяльності досліджуваних судів такої функції державного управління, як контроль.

На підставі узагальнення точок зору науковців з приводу поняття «контроль» у державному управлінні та адміністративному праві запропоновано визначення поняття «контроль за діяльністю господарських судів» та виявлено його ознаки. Вказується, що здійснення контролю повинно відбуватися з дотриманням засади незалежності господарських судів. Підкреслено, що значення контролю полягає в тому, що він дозволяє надати об'єктивну оцінку ефективності функціонування конкретного суду, якості виконання своїх обов'язків суддями та попередити вчинення ними правопорушення.

Зазначено, що залежно від суб'єкта здійснення контролю та його спрямованості контроль у досліджуваній сфері найбільш доцільно поділяти за такими видами: 1) зовнішній контроль, який здійснюється суб'єктами, що не входять до складу судової гілки влади; 2) внутрішній, який здійснюється суб'єктами, які є складовою частиною судової влади. Визначено їх особливості та охарактеризовано зміст діяльності з контролю, а також запропоновано окремі заходи щодо його удосконалення (більш детальне визначення повноважень суб'єктів контролю, уточнення його об'єктів тощо).

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання – визначення сутності та особливостей адміністративно-правових відносин за участю господарських судів та обґрунтування пропозицій і рекомендацій щодо підвищення ефективності їх діяльності. У результаті проведеного дослідження сформульовано ряд нових наукових положень та висновків, спрямованих на досягнення поставленої мети, основними з яких є наведені нижче.

1. Доведено, що господарський суд, враховуючи особливості правової природи, змісту та специфіки правового закріплення його статусу, виступає державним органом, що на правах спеціалізованого суду входить до складу судової системи країни, на який у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України покладено

виконання функцій вирішення господарських спорів, захисту економічних відносин та опосередковане управління економікою країни.

Визначено, що організаційна самостійність та функціональна незалежність господарського суду в механізмі державного управління, а також окремі напрями його діяльності (зовнішньоорганізаційні, внутрішньоорганізаційні) характеризують його як суб'єкта адміністративного права, який бере участь в адміністративно-правових відносинах як їх повноправний учасник.

2. Аргументовано, що сутність адміністративно-правових відносин за участю господарських судів полягає в тому, що вони є правовою формою реалізації державного управління організацією і діяльністю органів судової влади (судового адміністрування), а за своїм змістом втілюються у виконання дій організаційно-розпорядчого або адміністративно-господарського характеру з приводу забезпечення їх функціонування.

До числа особливостей цих відносин віднесено: коло суб'єктів (обов'язковим їх учасником є господарський суд, уповноважена на його представництво особа, а також інший уповноважений державний орган), об'єкт (діяльність із забезпечення функціонування господарських судів), зміст (реалізація їх учасниками суб'єктивних прав та юридичних обов'язків з метою забезпечення діяльності господарських судів).

3. Обґрунтовано, що розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають у діяльності господарських судів, слід здійснювати: шляхом порівняльно-правового аналізу загальних властивостей елементів структури тих чи інших відносин між собою; з урахуванням спеціальних властивостей адміністративно-правових відносин, шляхом встановлення наявності особливостей, притаманних виключно їм, що і відрізнятиме їх від інших видів правовідносин. Такий алгоритм дій із розмежування адміністративних та інших правовідносин сприятиме правильному визначенню їх об'єкта, кола суб'єктів, змісту їх суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, а також їх правової основи.

4. Під адміністративно-правовим регулюванням діяльності господарських судів пропонується розуміти здійснюваний завдяки дії відповідного механізму в межах та в порядку, а також способами, визначеними нормами адміністративного права, вплив на розвиток суспільних відносин, що виникли з приводу організації діяльності господарських судів з метою їх упорядкування, забезпечення стабільності та захисту у випадку порушення.

Доведено, що адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів входить до складу державного управління діяльністю судів, яке здійснюється виключно органами судової влади є частиною державного забезпечення у сфері організації діяльності органів судової влади.

5. Під суб'єктами адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів пропонується розуміти уповноважені органи державної влади та їх посадових осіб, а також інших фізичних та юридичних осіб, які беруть участь у цих відносинах, вступаючи між собою у взаємозв'язки під час управління організацією діяльності господарських судів, а також забезпечення здійснення ними господарського судочинства.

Акцентовано увагу на тому, що суб'єктів адміністративно-правових відносин, які виникають у діяльності господарських судів, доцільно розмежовувати на види залежно від їх відношення до судової гілки влади та ролі в її структурі, характеру взаємодії з її органами, в тому числі господарськими судами.

6. Під об'єктом адміністративно-правових відносин за участю господарських судів пропонується розуміти врегульовану нормами адміністративного права діяльність уповноважених державних органів та їх посадових осіб по здійсненню державного забезпечення організації (зовнішньої та внутрішньої) функціонування господарських судів.

Підтримано позиції науковців, які здійснюють виділення наступних видів об'єктів адміністративно-правових відносин в діяльності судів взагалі та господарських зокрема: 1) зовнішні, тобто такі, що виникають у результаті зовнішньоорганізаційної діяльності суб'єктів цих відносин; 2) внутрішні, які виникають у процесі вирішення внутрішньоорганізаційних питань у діяльності господарських судів.

7. Під змістом адміністративно-правових відносин за участю господарських судів пропонується розуміти сукупність суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, якими відповідно до Конституції та законів України наділені уповноважені суб'єкти таких правовідносин при здійсненні управлінської діяльності щодо забезпечення організації функціонування господарських судів.

Констатовано, що суб'єктивні права учасників адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів – це закріплена в нормах чинного законодавства юридична можливість уповноважених суб'єктів здійснювати або брати участь в організаційній та управлінській діяльності щодо господарських судів України. Юридичні обов'язки учасників цих відносин – встановлена нормами чинного законодавства необхідна міра їх поведінки, яку вони мають здійснювати для управління та організації діяльності господарських судів України.

8. Під юридичними фактами в адміністративно-правових відносинах за участю господарських судів пропонується розуміти закріплені в нормах адміністративного права юридично значущі життєві обставини (дії та події), настання яких є основою для переходу змісту статусу господарського суду як суб'єкта адміністративного права в суб'єктивні

права та юридичні обов'язки як учасника адміністративно-правових відносин, що виникають, змінюються та припиняють своє існування з приводу забезпечення організації його діяльності, а також підставою трансформації цих відносин відповідно до характеру наслідків, обумовлених впливом юридично значущих обставин (дії та події).

Указано, що дослідження юридичних фактів має важливе значення для розкриття особливостей виникнення, трансформації та припинення адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів, адже такі правовідносини не можуть мати місце без існування даних юридичних фактів. Крім того, вони покликані забезпечити законність виникнення, зміни або припинення цих правових відносин.

9. Зазначено, що при здійсненні класифікації видів адміністративно-правових відносин за участю господарських судів слід враховувати особливий правовий статус суду, зокрема господарського, як складової частини судової гілки влади України, яка є незалежною від інших гілок державної влади. А відтак у будь-яких правовідносинах, що виникають за участю господарських судів, є певні застереження щодо дотримання їх незалежності, які мають враховувати уповноваженні суб'єкти під час здійснення відповідної управлінської діяльності стосовно цих судів, що впливає на виділення видів адміністративно-правових відносин, у яких можуть брати участь господарські суди.

10. Акцентовано увагу на тому, що необхідність урахування та адаптації досвіду західноєвропейських держав у частині регулювання організації та функціонування судових форм захисту економічних відносин (у тому числі у формі господарських судів) обумовлена фактом інтеграції України до Європейського Союзу, що передбачає потребу у внесенні суттєвих змін до основних галузей вітчизняного законодавства з метою його адаптації до європейських норм і стандартів.

Узагальнення зарубіжного досвіду адміністративно-правового врегулювання діяльності господарських судів дає підстави визнати необхідним існування для України такої форми судочинства за умови приведення засад її організації та стану функціонування у відповідність до європейських норм і стандартів у цій сфері.

11. Доведено, що оцінювання діяльності господарських судів є важливим інструментом встановлення рівня якості, ефективності, дієвості (результативності) функціонування цих судів, а його особливість стосується того, що, забезпечуючи отримання відповідної інформації щодо діяльності вказаного суду, оцінювання сприяє дотриманню його незалежності як органу судової влади.

Визначено, що основними формами оцінювання, які найменше впливають на незалежність господарського суду, є опитування (зовнішнє та внутрішнє) та вивчення звітності, а також інших документів, що містять статистичні дані про роботу вказаних судів.

12. Контроль за діяльністю господарських судів – це здійснювані з дотриманням засади незалежності судів у межах та у спосіб, визначені законами України, цілеспрямовані дії уповноважених суб'єктів контролю, які спрямовані на перевірку стану дотримання суддями норм чинного законодавства України при здійсненні ним правосуддя у господарських справах, повноти реалізації засад судочинства при організації діяльності господарських судів та попередження вчинення правопорушення суддями та працівниками суду.

Визначено основні шляхи вдосконалення контролю за діяльністю господарських судів: більш детальна регламентація контрольних повноважень суб'єктів контролю, об'єктів і напрямків контролю; опрацювання питання про створення в системі судової гілки влади окремого незалежного органу, діяльність якого була б спрямована на контроль за всіма аспектами діяльності відповідного суду.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Аюпова Р. М. Про необхідність підвищення ролі господарських судів у захисті прав та законних інтересів українського підприємництва / П. В. Хотенець, Р. М. Аюпова // Вісник господарського судочинства. – 2013. – № 1. – С. 92–97.

2. Аюпова Р. М. Особливості статусу господарських судів і їх місце в механізмі держави, судовій системі й системі суб'єктів адміністративного права / Р. М. Аюпова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 5-2. Т. 3. – С. 52–56.

3. Аюпова Р. М. Основні суб'єкти адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів / Р. М. Аюпова // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2015. – № 2. – С. 33–38.

4. Аюпова Р. М. Розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів / Р. М. Аюпова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2015. – Вип. 3-2. – Т. 4. – С. 122–126.

5. Аюпова Р. М. Виды юридических фактов как элементов административно-правовых отношений в деятельности хозяйственных судов / Р. М. Аюпова // Право и Закон. – 2016. – № 4. – С. 81–85.

6. Аюпова Р. М. Классификация видов административно-правовых отношений с участием хозяйственных судов / Р. М. Аюпова // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – № 1. – С. 178–182.

7. Аюпова Р. М. Сутність та особливості адміністративно-правових відносин за участю господарських судів / Р. М. Аюпова // Наше право. – 2016. – № 5. – С. 116–121.

8. Аюпова Р. М. Щодо питання про розмежування понять «суб'єкт адміністративного права» та «суб'єкт адміністративних

правовідносин» в діяльності господарських судів / Р. М. Аюпова // Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства»: Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 4-5 вересня 2015 р. – Х. : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2015. – С.49–52.

9. Аюпова Р.М. Господарські суди у національному механізмі захисту прав людини / Р. М. Аюпова // Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : тези доп. Всеукр. круглого столу (м. Харків, 20 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2016. – С. 154–156.

10. Аюпова Р. М. Господарські суди як елемент механізму захисту прав людини / Р. М. Аюпова // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. [19 трав. 2016 р., м. Харків] / МВС України; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінолог. асоц. України ; Ун-т Англія Раскін ; Праз. ін-т досліджень з питань безпеки ; Чеське кримінолог. товариство; Харків. міський осередок громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». – Х. : ХНУВС, 2016. – С. 109–110.

11. Аюпова Р. М. Вища рада правосуддя як суб'єкта адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів України / Р. М. Аюпова // Сучасні проблеми розвитку державності та напрями їх вирішення через призму правотворчої діяльності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 19–20 травня 2016 року). – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. – С. 40–43.

12. Аюпова Р. М. Суддівське самоврядування, як суб'єкт адміністративно-правових відносин в діяльності господарських судів / Р. М. Аюпова // Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 21-22 жовтня 2016 р. – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2016. – С.50–52.

АНОТАЦІЇ

Аюпова Р. М. Адміністративно-правові відносини за участю господарських судів в Україні. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Сумський державний університет. – Суми, 2017.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню адміністративно-правових відносин за участю господарських судів. У

роботі охарактеризовано роль та місце господарських судів у судовій системі та системі суб'єктів адміністративного права. З'ясовано сутність, структуру та особливості адміністративних правовідносин за участю господарських судів. Проаналізовано правові засади діяльності господарських судів та визначено місце серед них адміністративно-правового регулювання. Розкрито структуру адміністративно-правових відносин за участю господарських судів в Україні та проведено їх класифікацію. Окрему увагу приділено узагальненню зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів та можливості його використання в Україні. Визначено основні адміністративно-правові форми оцінювання ефективності діяльності господарських судів, а також охарактеризовано сучасний стан контролю за діяльністю господарських судів та шляхи його удосконалення.

Ключові слова: адміністративне право, адміністративно-правове регулювання, господарський суд, організаційно-правові форми управління, ефективність діяльності господарських судів.

Аюпова Р. М. Административно-правовые отношения с участием хозяйственных судов в Украине. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.07 – административное право и процесс; финансовое право; информационное право. – Сумской государственной университет. – Сумы, 2017.

Диссертация посвящена комплексному исследованию общих вопросов административно-правовых отношений с участием хозяйственных судов, а также теоретических и практических проблем, связанных со спецификой участия в таких отношениях этого специализированного суда. В работе охарактеризованы роль и место хозяйственных судов в судебной системе и системе субъектов административного права. Определено, что, учитывая отдельные направления деятельности и содержание правоотношений, в которых принимает участие хозяйственный суд (внутриорганизационные, внешнеорганизационные), этот государственный орган судебной власти следует считать субъектом административного права.

Установлено, что сущность административных правоотношений с участием хозяйственных судов является отображением правовой формы реализации судебного администрирования, а по своему содержанию они воплощаются в связанные с выполнением уполномоченными государственными органами действий исполнительно-распорядительного характера. Основной целью и результатом участия хозяйственных судов в административно-правовых отношениях следует считать создание

необходимых правовых, организационных и материальных условий для надлежащего функционирования хозяйственного судопроизводства, обеспечения эффективности и результативности деятельности хозяйственных судов по решению хозяйственных споров. Обращено внимание на то, что деятельность исполнительно-распорядительного характера по обеспечению надлежащего функционирования судопроизводства, в том числе и хозяйственного, можно рассматривать как самостоятельное направление государственного управления. В работе предложено выделение в качестве такового государственного обеспечения организации деятельности органов судебной власти, составляющей которого является государственное управление деятельностью судов, которое осуществляется исключительно органами судебной власти Украины.

Раскрыта структура административно-правовых отношений с участием хозяйственных судов в Украине и проведена их классификация. В том числе определено, что к субъектам административно-правовых отношений в деятельности хозяйственных судов следует относить уполномоченные органы государственной власти и их должностных лиц, а также других физических и юридических лиц, участвующих в этих отношениях, которые вступают между собой во взаимосвязи во время организации управления деятельностью хозяйственных судов, а также обеспечения осуществления ими хозяйственного судопроизводства. В свою очередь, объектом административно-правовых отношений с участием хозяйственных судов является урегулированная нормами административного права деятельность уполномоченных государственных органов и действия их должностных лиц по осуществлению государственного обеспечения организации (внешней и внутренней) деятельности хозяйственных судов. Касательно юридических фактов как элементов административно-правовых отношений с участием хозяйственных судов отмечено, что их основной задачей является обеспечение перехода общей модели поведения уполномоченных субъектов таких правоотношений от статики правового статуса субъекта этой отрасли права к содержанию конкретных правоотношений, участником которых выступает хозяйственный суд. Также в работе проведена классификация административно-правовых отношений с участием хозяйственных судов.

Особое внимание уделено обобщению зарубежного опыта административно-правового регулирования деятельности хозяйственных судов и возможности его использования в Украине. Отмечено, что большинство экономически развитых государств Западной Европы, независимо от их административно-территориального и политико-

правового устройства, активно развивает специализированное судопроизводство, в частности хозяйственное (или коммерческое).

Определены основные административно-правовые формы оценки эффективности деятельности хозяйственных судов. Обращено внимание на то, что оценка эффективности и результативности работы хозяйственного суда должна производиться без прямого вмешательства в его деятельность по осуществлению правосудия. В работе также рассмотрены вопросы организации контроля за деятельностью хозяйственных судов и пути его совершенствования. При этом подчеркнута, что осуществление внешнего контроля ни в коем случае не должно противоречить принципу независимости судей.

Ключевые слова: административное право, административно-правовое регулирование, хозяйственный суд, организационно-правовые формы управления, эффективность деятельности хозяйственных судов.

Ayupova R. M. Administrative-legal Relationships with Participation of Economic Courts in Ukraine. – *On the manuscript.*

Dissertation for candidate of law degree by specialty 12.00.07 – Administrative Law and Process; Financial Law; Information Law. – Sumy State University. – Sumy, 2017.

Dissertation is devoted to a complex research of administrative-legal relationships with participation of economic courts. The work characterizes the role and place of economic courts in court system and system of subjects of Administrative law. The dissertation defines essence, structure and peculiarities of administrative relationships with participation of economic courts as a legal form of realization of court administration, as well as an independent area of public administration. The work analyzes legal bases of the economic courts' activity and defines the place of administrative-legal regulation in their structure. It uncovers the structure of administrative-legal relationships with participation of economic courts in Ukraine. The dissertation defines main administrative-legal forms employed in evaluating efficiency of economic courts' activity, and characterizes present state of control over economic courts' activity and the ways of its enhancement.

Key words: Administrative law, administrative-legal regulation, economic court, organizational legal forms of administration, efficiency of economic courts' activity.

Підписано до друку 24.05.2017.
Формат 60x84/16. Обл.-вид. арк. 0,9.
Гарнітура Times. Тираж 100 пр. Вид. № 22.

Віддруковано у ВВП “Мрія-1”
40000, м. Суми, вул. Кузнечна, 2.
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи:
серія ДК, № 36 від 19.04.2000